THE TRANSLATOR – "A DISPOSITION OF CONSTELLATION"

Carmen Antonaru, Assist. Prof., PhD, "Transilvania" University of Braşov

Abstract: My presentation of the translator's notes focuses on the different forms they may obtain and the various purpose they may serve. It is also attempt to provide an old perspective on a strategy that has been for centuries considered a touchstone, recognition of successful point in translation.
I will define notes and highlight the functions they achieved and I will try to elate the issue of the translator' notes.
The texts whose translations I compare and analyse are those realised by the first Romanian to produce a truly personal interpretation of studies on English literature: Dragoş Protopopescu.

Keywords: translator, interpretation, passion, Shakespeare, creation, and gift.

I. Dragoş Protopescu – un autentic fenomen englez.

Dragoş Protopopescu a rămas cel mai de seamă anglist român al perioadei interbelice şi cel mai reprezentativ traducător: traducerile sale dovedesc un adevărat cult pentru limba şi literatura engleză, iar prin intermediul acestora, anglistul român a adus elogiu limbii şi literaturii engleze. Opera sa i-a încununat întreaga activitate literară. „În plămădirea ei, scria Mircea Eliade, îşi dădeau întâlnire atât admirabilul exeget, erudit şi istoric literar, cât şi poetul şi filozoful care alcătuiau laolată, personalitatea complexă a lui Dragoş Protopopescu". Anglistul nostru a prezentat, prin intermediul traducerilor sau articolelor sale, publicului românesc şi alţi scriitori ai literaturii engleze: Oscar Wilde: *Asupra artei pentru artă. Spicuiri,* traducere din englezeste de Dragoş Protopopescu aparută in *Flacăra*, [an IV, 1915, nr. 35, p. 358]; Arthur Symons: *Intoarcerea,* traducere din englezeşte de Dragoş Protopopescu, aparută in *Viata nouă,* [an IX, 1914, nr.11, p. 375]; W. Yeats *Cand eşti bătran***,** traducere din englezeşte de Dragoş Protopopescu, aparută in *Viata nouă***,** [an IX, 1914, nr. 41, p. 422]. Astfel, au fost menţionate şi numele unor scriitori belgieni : Verhaeren, Camille Lemonnier, Georges Eckhoud, Eugene Demolder, Charles Van Lerberghe, Rodenbach.

Dar mai presus de toţi, pentru Dragoş Protopopescu, rămâne Shakespeare. „Shakespeare e un mare excepţional. Viaţa şi opera lui – luate aparte sau raportate una la alta – sunt o continuă surpriză". Admiraţia pentru marele dramaturg stă la originea traducerilor sale despre care criticul Perpessiucius afirma: „Cu tălmacirile d-lui Dragoş Protopopescu, iniţierea şi asimilarea lui Shakespeare în cultura românească marcheaza o nouă si hotărâtoare fază. Ea s-ar putea numi faza integrarii shakespeareane, în opoziţie cu diletantismul unui veac de traduceri întâmplătoare *(Shakespeare in tălmacirea d-lui Dragoş Protopopescu* ,[*Acţiunea,* II,nr. 181, 12 apr. 1941, p. 1,2].

Dar cea mai importantă contribuţie la dezvoltarea anglisticii româneşti este reprezentată de studiile sale shakespeariene. *Miracolul shakespearian* este, înaintea cursului său din 1945-1946, cea mai amplă cuprindere a marilor probleme ale creaţiei dramaturgului din câte fuseseră publicate până la acea dată în România.

BDD-V636 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:20 UTC)

La 5 octombrie 1937, Dragoş Protopopescu afirma într-un articol din *Buna Vestire*: „Suntem, eu cu Ion Marin Sadoveanu, cei cărora, cu înaltă aprobare de sus, ni s-a încredinţat Colecţia unui Shakespeare în româneşte. Consecutiv, acest Shakespeare trebuie să apară în Editura Fundaţiilor Regale, care a şi cumpărat trei Shakespeari ai mei: *Hamlet* (complet revizuit), *Poveste de iarnă* şi *Regele Lear,* - acesta din urmă (care face scene colosale la Londra, la ora actuală) fiind terminat de mult de mine şi prezentat Direcţiei Naţionalului-n funcţie de stagiunea viitoare. Printr-o mare iniţiativă, Shakespeare în grai românesc a intrat într-o nouă fază" [*Bunavestire***,** I, nr. 182, 5 oct. 1937, p. 1,2].

„Ca universitar şi ca anglist, afirma Dragoş Protopopescu, vreau să familiarizez publicul cu un mare popor şi o mare literatură şi fără alt interes am pornit în primul rând, să dau pe fiecare an câte un Shakespeare. *Poveste de iarna* terminată, am început *Furtuna.* [*Dragoş Protopopescu către Corneliu Moldovan* **:** scrisoare. 18 sept. 1927. În Fondul de manuscrise al B.A.R].

În luna august, anul 1928, aflat la Londra, Dragoş Protopopescu a încheiat traducerea tragediei ***Hamlet*** şi la 30 august a trimis-o, împreună cu o scrisoare, lui Corneliu Moldovanu : „.. ca anglist en titre şi scriitor mi-am consacrat întreaga viaţă redării lui Shakespeare în grai dunărean".

In toamna anului 1928, romancierul Liviu Rebreanu a fost numit director al Teatrului National. La data de 29 decembrie 1928, Dragoş Protopopescu îi scria lui Liviu Rebreanu: „Mă grăbesc să-ţi trimet pe *Hamlet* cu ultimele corecturi. Negreşit rămâne la discreţia d-tale şi a Directorului de scenă să faceţi mici alterări de convenienţă scenică. Fericesc Teatrul care are un Director cu gânduri atât de luminate şi ferme pentru literatura mare"[*Dragoş Protopopescu către Liviu Rebreanu***:** scrisoare. În Fondul de manuscrise B.A.R. S 71 (1-4) CML XVIII].

La data de 30 iulie 1928, Dragoş Protopopescu îi scria de la Londra lui Liviu Rebreanu : „Iată-l pe *Hamlet.* Mai multă dramatizare n-am putut stoarce- şi cred că e deajuns dacă nu vrem să facem din Greatul Willy un Hugo sau Rostand!"

Duminică 7 aprilie 1929, Radio Londra a prezentat „o oră de muzică şi cântece româneşti". Cu această ocazie, doi actori englezi „au citat pasaje din *Hamlet*, iar doi „diletanţi" de la Legaţia României din Londra au citit traducerea realizată de Dragoş Protopopescu „spre a da o paralelă între cele două graiuri".

Emanoil Bucuţa elogia traducerea lui *Hamlet* şi vestea lumii literare intenţia lui Dragoş Protopopescu de a transpune în limba română integrala shakespeariană [Bucuţa, Emanoil. *Cronica măruntă, Gândirea,* VIII, nr. 8-9, aug.-sept. 1928, p.373].

În luna martie 1929, a avut loc premiera piesei, sub primul directorat al romancierului. Prozatorului îi va dedica Dragoş Protopopescu *Tragica poveste a lui Hamlet, prinţul Danemarcei***,** apărută în a treia ediţie în anul 1942: „Lui Liviu Rebreanu. Iniţiatorul unui Shakespeare integral în româneşte, închină traducătorul acest *Hamlet* din şi în formă originală. Omagiu de admiraţie pentru marele romancier şi recunoştinţă pentru un înţelegător al scrisului universal". Ediţia de faţă, deşi „revizuită", reprezenta versiunea „prescurtată după clasic obicei a celei mai lungi (3924 rânduri), mai complicate, mai grele şi mai enigmatice, dar şi celei mai fascinante şi populare dintre piesele celui mai mare dramaturg al lumii". Referindu-se la această traducere (*Hamlet),* Dragoş Protopopescu afirma că „a trebuit-şi mute limba după vreo trei-patru ediţii apărute succesiv", iar în momentul în care credea că era gata, a descoperit ultima şi cea mai bună ediţie engleză care apăruse până la acea dată, aceea a lui

BDD-V636 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:20 UTC)

Dover Wilson, care pe lângă aceasta mai publica alte două volume complete, despre *Manuscrisele lui Hamlet*, care conţineau noi interpretări. Aceasta era cauza atâtor schimbări şi transformări de versuri, şi de altfel tot ce implica metoda traducerii" [Protopopescu, Dragoş. *Cuvânt înainte sau lupta cu Shakespeare,* în vol. *Furtuna* de W. Shakespeare, Editura Fundaţiilor Regale, „Regele Carol II", 1940, P. X].

II. Valoarea shakespeariană a interpretarilor realizate de traducătorii români.

Analizând prelucrările realizate de-a lungul anilor, după textul shakespearean *Hamlet,* Vladimir Streinu era de părere că traducerea lui Dragoş Protopopescu realizată în metru original după textul englez, este clar adaptată pentru scenă, fiind evident faptul că „reprezentabilitatea i se pare mai necesară decât fidelitatea". Din această cauză, până în 1938, când o retipăreşte, traducerea lui rămâne din punctul de vedere al criticului „incompletă şi oarecum mutilantă". [Vladimir Streinu, *William Shakespeare. Tragedia lui Hamlet – prinţ de Danemarca*, Bucureşti, Editura Pentru Literatură, 1965, p. XIII]. „Deşi pregătit să dea cea mai bună traducere românească, Dragoş Protopopescu a realizat un intermediar hibrid, prelucrare si traducere propriu-zisă în aceeaşi măsură. Câteodată, cu toate acestea, pregătirea şi talentul, apărându-i în rare grupe de versuri, nu lasă nici o îndoială asupra posibilităţilor lui nefolosite". Urmărind notificările făcute de Vladimir Streinu referitoare la traducerile lui Dragoş Protopopescu, putem cu uşurinţă observa un simţ critic mult prea acut, dacă ar fi sa luam in considerare mijloacele de care dispunea anglistul român la acea vreme, dar tehnica studentului său, Leon Levitchi, ne ajuta sa înţelegem mai bine această procedură.

În *Hamlet,* încă de la primele replici, cititorii sunt introduşi într-o atmosferă tensionată dată de conţinutul conversaţiei: conflictul din versul 1-2 între Bernardo şi Francisco şi mai ales, mărturisirea lui Francisco despre depresia sufletească (versurile 8-9) sau rugămintea lui Bernardo către Francisco de a-i grabi pe ceilalţi străjeri (versul 13). Pregătit în analiza textului shakespearean de fostul său profesor Dragoş Protopopescu, Leon Levitchi observa că prin intermediul mijloacelor lingvistice variate şi subtile care trebuie respectate, în traducere, Shakespeare strecoară neliniştea în spectatori şi cititori. Mărturie stau şi aceste rânduri:

„Bernardo: Who's there?
Francisco: Nay, answer me: stand and unfold yourself
Bernardo: Long live the King!
Francisco: Bernardo?
Bernardo: He.
Francisco: You come most carefully upon your hour.
Bernardo: 'tis now struck twelve; get thee to bed, Francisco.
Francisco: For this relief much thanks; 'tis bitter cold and I am sick at heart.
Bernardo: Have you had a quiet guard?
Francisco: Not a mouse stirring.
Bernardo: Well, good night.
If you do meet Horatio and Marcellus,
The rivals of my watch, bit them make haste.
Francisco: I think I hear them. Stand ho! Who is there?"

BDD-V636 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:20 UTC)

Dispoziţia, nu tocmai bună a lui Bernardo reiese din versurile: *Well, good nigh* este, din nou, un vers frânt care ne atrage atenţia. De exemplu, în analiza acestui vers, Leon Levitchi făcea trimitere la cunoscutele *good-night ballads*, din secolul al XVI-lea, semnificative pentru despărţirile definitive, şi care descriau stările sufleteşti ale condamnaţilor la moarte în ultima noapte dinaintea execuţiei. În acest context, este evident că interjecţia *Well* redă aici părerea de rău. În continuarea acestei replici, autorul foloseşte verbul modal *do,* utilizat numai în propoziţiile afirmate cu scopul de a accentua dorinţa exprimată de vorbitor. Acest *do* deseori nu se traduce, accentuarea reieşind din context sau prin adăugarea unor adverbe. În opinia traducătorului Dragoş Protopopescu, Shakespeare înseamnă trei lucruri: energie, poezie şi vers alb. „Fără câte trei nu-i nimic; fără una din ele nu mai e Shakespeare."

Dintre interpretările realizate de traducătorii români analizaţi de Vladimir Streinu: Adolphe Stern, Maria Banuş – Vera Călin, Ştefan Runcu, varianta lui Dragoş Protopopescu este considerată de critic, cea mai teatrală: „credincioşii coroanei", pe lângă „supuşii danezi", „ai regelui" sau „vasalii regelui".

În rândul 17, întrebat de Bernardo dacă e chiar el: „What, is Horatio there?", Horatio răspunde „a piece of him", „cam el" traduce Dragoş Protopopescu, comparativ cu „o bucată din el", după cum interpretează Stern.

„What, has this thing appeared again to-night?, (rândul 19), apare în traducerea lui Dragoş Protopopescu „Văzuşi ceva din nou?", arătând o oarecare îndepărtare de cuvântul „thing", interpretat de unii „moft", de alţii „arătarea", dar care, de altfel se referă la „fantomă" în acest context.

„Looks it not like the King? Mark it, Horatio.

„Most like; it harrows me with fear and wonder", (rând 43) spune Horatio după ce a văzut el însuşi fantoma. Interpretarea „Te lasă împietrit" a lui Dragoş Protopopescu se îndepărtează puţin de text „mă răscoleşte cu groază şi uimire".

„He smote the sladded Polacks on the ice" (rând 62). În tălmăcirea acestui vers, Vladimir Streinu remarca faptul că nici un traducător român nu părăseşte textul „sledded Polacks", dar Dragoş Protopopescu ştiind versurile controversate, le suprimă: „Zdrobi iuţi sănii de poloni pe gheaţă", oferind astfel echivalenţa cea mai riguroasă a originalului.

Versurile „Though yet of Hamlet our dear brother' s death

The memory be green, and that it us befitted ", (scena 2. rând 1 – 2) devin la Dragoş Protopopescu fidele textului: „Deşi ni-i proaspătă în minte moartea- Iubitului meu frate".

„A little more than kin and less than kind", (rând 65) răspunde Hamlet când regele – unchi şi tată vitreg – îl numeşte „my cousin...and my son". Anglistul român interpretează „Nepot, se poate... fiu, cred, mai puţin!"

„O, that this too solid flesh would melt", (rând 129) traducerea lui Dragoş Protopopescu se distanţează net prin valoarea literară pe care o oferă, de celelalte interpretări: „carnea asta de păcate", faţă de „această carne prea-prea vârtoasă" (Stern), „această carne mult prea tare" (Banuş - Călin). Dealtfel, el este singurul traducător român care interpretează „sullied flesh", şi nu „solid", cum apare tipărit de către cei mai mulţi editori.

Există şi situaţii în care, prin traducerile pe care le face, Dragoş Protopopescu îşi ia „libertăţi greu de apărat" [Vladimir Streinu, *William Shakespeare. Tragedia lui Hamlet – prinţ de*

BDD-V636 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:20 UTC)

Danemarca., Bucureşti, Editura Pentru Literatură, 1965, p. 398], depărtându-se mult prea mult de text. Este şi exemplul interpretării date versurilor shakespeariene:
„tender yourself more dearly,
Or, not to crackthe wind of the poor phrase
Runing it thus,
You'll tender me a full"

„Lasă-te ceva mai greu, fetiţo, ori altminteri,
Puşchea pe limbă! El te lasă grea!"

Sau

„the dram of eale
Doth all the noble substance of a doubt
To his own scandal

„Precum aluatul cel bun se strică
De torni în el doar un grăunte acru".

Există, de asemenea, situaţii recunoscute chiar şi de Vladimir Streinu, în care versiunea românească a lui Dragoş Protopopescu este demnă de reţinut, comparativ cu celelalte :
Este şi cazul:
„The time is out of joint; o, cursed spite,
That ever I was born to set it right!",

„Pământul şi-a ieşit din fire, cine
Ca să-l îndrept m-a blestemat pe mine?" (act 2, rând 73)

Interpretarea versului „And let him play his music" prin „Ca el habar să n-aibă", se distanteaza de text dacă ţinem cont de plasticitatea versului shakespearean, dar pare indicată pentru o interpretare scenică.

„This must be known, which, being kept close, might move
More grief to hide than hate to utter love"

„Tăinuirea unui dor
Aduce adesea mai multă mâhnire
Decât e-n simpla lui mărturisire".

Varianta dată de shakespearologul român dovedeşte indubitabil talentul său de traducător.
„All his bulk" din versul Opheliei:
He raised a sign so piteous and profound

BDD-V636 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:20 UTC)

As it did seem too shatter all his bulk" (rând 96) Deşi „bulk" se referă din punct de vedere literal la „mărime, volum", prin „suflarea" dată de Dragoş Protopopescu echivalentului englez, consider că s-a ajuns la o valoare artistică deosebită.
Există şi situaţii în care parafraza făcută de Dragoş Protopopescu pare sa nu aibă nicio legatură cu textul, cum este şi cazul rândului 137:

„If I played the desk, or table-book":
„Şi-atunci puteam eu să le cânt în strună?
Să fac – să zic aşa – pe surdomutul,
Pe n-aude, n-a vede?...Se putea?"

Pe alocuri, observaţiile critice ale lui Vladimir Streinu sunt nefondate, mai ales atunci când este de părere că Dragoş Protopopescu îşi simplifică lucrul, eliminând rânduri din textul original. Este evident că nu ia în considerare motivaţia autorului din prefaţa cărţii sale, în care precizează faptul că intenţia sa a fost de a oferi (momentan) un text simplificat dar potrivit unei puneri în scenă.

Interpretarea interjecţiei „Buz, buz" dată de Dragoş Protopopescu prin „ta-tararra, ta-tararra" se evidenţiază într-un mod oarecum apreciativ printre „bâz, bâz"-urile celorlalţi traducători luaţi în considerare de Vladimir Streinu.
Nu este la îndemâna oricărui traducător să interpreteze astfel de versuri: „O, old friend! Why, thy face is valanced since I saw thee last; com' st thou to beard me in Denmark?"(rând 451-453)
dar faţă de traducerea lui Stern:

„Faţa ta s-a umplut de ciucuri de când te-am văzut în urmă; nu cumva vii în Danemarca ca să mă tragi de barbă?"
varianta dată Dragoş Protopopescu excelează:
„... Vii oare-n Danemarca să-mi râzi în barbă?"

În actul 3, scena 1, rând 1: „by no drift of circumstance", anglistul român traduce fără ezitare „cu nici un chip", faţă de Stern cu al lui „prin vreun cotit dibaci".
În traducerea rândului 65: „there's the rub", Dragoş Protopopescu denaturează uşor textul în vederea obţinerii unui efect stilistic deosebit: „asta-i grozăvia".
„When we have shuffled off this mortal coil"(rând 67) este interpretat de Dragoş Protopopescu într-un mod metaforic: „strânsoarea cătuşelor de lut".
După versul Actriţei-regină: „none wed the second but who killed the first" , („Nici o soţie nu se remărită, decât cea care şi-a ucis primul bărbat" , rând 213), Hamlet zice aparte, dar cu intenţia de a fi auzit: „That's wormwood", interpretat de Dragoş Protopopescu prin „putreziciune".

Traducerea versului shakesperean „by these pickers and stealers" prin „pe degetele astea, că nici n-au ciupit, nici buzunărit" pare uşor modificată faţă de textul original, dar, în schimb, mult mai apropiată faţă de acesta în comparaţie cu aceste două unelte de hoţi (Stern), aceşti zece hoţi sau cu aceste scule hoaţe şi apucătoare.
Rândul 51-52: „what act,
that roars so loud and thunders in the index?", este tălmăcit de Dragoş Protopopescu astfel:

BDD-V636 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:20 UTC)

„Ce-am făcut
De tuni aşa şi fulgeri împotrivă-mi?"
Dacă în actul IV, scena II (rând 25-26):
„I am glad of it: a knavish speech sleeps in a foolish ear", Dragoş Protopopescu se depărtează în mod evident de textul original: „Zvârli o piatră-n apă, doar nebunii s-aruncă după ea; atunci prin: să facă din cătuşa ta brăţară", (rând 21), acesta dă o traducere exactă versului shakesperean „covert his gyves to graces", greu de interpretat.
„Ca barba mea să dârdâie de frică", traduce Dragoş Protopopescu shakespeareanul „our beard be shook with danger" (rând 32).

Uneori, prin tălmăcirile sale, anglistul român, „muntenizează" pronunţia - remarca Vladimir Streinu - cu scopul de a exprima condiţia socială a groparului [Vladimir Streinu, *William Shakespeare. Tragedia lui Hamlet – prinţ de Danemarca*., Bucureşti, Editura pentru literatură, 1965, p. 398].

Deşi este cunoscut faptul că „actul traducerii perfecte ar fi acela al unei sinonimii totale" [George Stainer, *După Babel*, Bucureşti, Editura Univers, p. 490], ştim că în practică această potrivire perfectă nu e posibilă nici în planul interpretării şi nici în cel lingvistic. De cele mai multe ori chiar şi semnele de punctuaţie, de exemplu semnul exclamării este menit să introducă o anumită simplificare. Aprecierea interpretării textului depinde de flexibilitatea autorului de a se adapta contextului.

Dragoş Protopopescu încearcă să dovedească prin intermediul traducerilor sale ca este fidel textului. Deşi s-a izbit de dificultatea textuală pe care a presupus-o originalul, traducătorul a perceput foarte bine sensurile şi spiritul lui Shakespeare, a respectat sensul propoziţiei şi nu ordinea cuvintelor cum poate îi reproşa Vladimir Streinu. Consider că traducerea dată de Dragoş Protopopescu dezvăluie cel mai bine adevărata valoare shakespeariană.

III. Arta traducerii şi dificultăţiile ei.

Dragoş Protopopescu va continua să traducă opera lui Shakespeare. În articolul *Shakespeare în româneşte* publicat in revista *Bunavestire* [I, nr. 182, 5 oct. 1937, p. 1,2], anglistul vorbeşte de trei faze în traducerea lui Shakespeare: *faza clandestină,* în care a făcut „un Shakespeare fără limbă şi fără autenticitate", *faza frauduloasă* în care au apărut câteva „monstruozităţi", descoperite de profesorul Iancu Botez de la Universitatea din Iaşi, şi publicate în *Viaţa Românească.* Profesorul Nicolae Iorga „a demascat" cele mai multe greşeli din traducerile shakespeariene. Acestea au fost publicate în *Neamul Românesc*, în anul 1927, iar una dintre ele, se referea la traducerea cuvântului „madman" cu „madam" şi a fost făcută de profesorul Mihail Dragomirescu. A treia fază a traducerii este cea *autentică,* a unui Shakespeare tradus din original, „de cunoscători adevăraţi ai limbei engleze şi ai limbei româneşti".

Dragoş Protopopescu spera să poată termina de tradus întreaga creaţie shakespeariană. Pentru aceasta, cerea lui Dumnezeu nu mai mult de „doisprezece – hai să zicem treisprezece! – ani, şi nu văd de ce nu mi i-ar da!.. Mai greu e însă cu a doua faţă a visului meu: de a ajunge să dau o a doua ediţie, fie şi numai în manuscris, a acestui Shakespeare,- o ediţie adică definitivă pentru epoca şi puterile mele" deoarece „fiecare epocă, dacă e cultă, e datoare să

BDD-V636 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:20 UTC)

aibă Shakespeare-ul său", considera Dragoş Protopopescu [Perpessicius, *Shakespeare în tălmăcirea d-lui Dragoş Protopopescu,* în *Acţiunea,* II, nr. 187, 19 apr. 1941, p**.** 1,2].

In traducerea creaţiei shakespeariene, Dragoş Protopopescu a întâmpinat dificultăţi cauzate de permanentele transformări ale limbii literare române, dar şi de progresul realizat în studiul limbajului folosit de Shakespeare, „dacă ne gândim că genialul poet e şi un scritor în permanentă devenire, prin noile citiri ce i se fac de către experţi, în lumina ultimelor descoperiri şi investigaţii".

I-au trebuit zece ani de „şlefuire continuă a prestigioasei lame", ca să înţeleagă deosebirile şi să ajungă (aşa cum spera că se va putea observa din traducerile sale), la singurul compromis atât pentru limba, cât şi pentru scena română, „între omenescul şi dramaticul facturei shakespeareane". „Mai greu mi-a fost să lupt, afirma el, cu inegalităţile shakespeareane. Fiindcă Shakespeare nu e - din fericire – un scriitor perfect. E un scriitor inegal". [Protopopescu, Dragoş. *Cuvânt inainte sau lupta cu Shakespeare***.** Op. Cit.P. XVIII].
În anul 1925, Dragoş Protopopescu afirmase acelaşi lucru, atunci când a încercat să explice anumite „obscurităţi" din *Hamlet***,** prin intermediul mai multor versiuni care nu coincideau**.** Vina, o găsea în faptul că, la acea vreme, „critica noastră era de vârsta criticei lui Lessing, sau a romanticilor englezi de la 1830, care, fie că se chemau Lamb sau Hunt sau Hazlitt, vedeau în Shakespeare o pogorâre divină, neatinsă de nici una din slăbiciunile omeneşti". Traducătorul de la 1925, era nedreptăţit, prin faptul că nu i se atribuia niciuna din strălucirile textului său, pe motiv că erau ale lui Shakespeare, dar în schimb îi aprţineau toate inegalităţile textului. Referitor la acest lucru, Dragoş Protopopescu dădea ca şi exemplu traducerea *Othello* : „Ceea ce a putut să-i reproşeze un critic [...], a fost cuvântul „târfă". „Recunosc, cuvânt urât şi vulgar. Dar cuvânt care în original apare, şi încă de vreo patru ori, sub forma şi mai gravă de „whore". Am evitat cât am putut acest cuvânt, care mai are şi avantajul că e monosilabic, pe când în româneşte se poate dilua numai în nesfârşitele „prostituată", „desfrânată", „stricată", care singure mănâncă aproape jumătate de vers. Odată numai, în momentul cel mai violent al piesei, m-am simţit obligat să spun „târfă". În această situaţie, Dragoş Protopopescu îi sfătuia pe criticii care condamnau astfel de lucruri, să aibă în permanenţă originalul în faţă, pentru a constata dacă ele aparţin traducătorului sau ale autorului, menţionând cum apare în original.

Tot cu ocazia traducerii lui *Othello,* un alt critic i-a reproşat lui Dragoş Protopopescu, cuvântului *paţachină* , pe motiv că ar fi un termen prea nou pentru pentru limba şi timpurile lui Shakespeare: „ Othello, şi nici chiar Shakespeare n-a fost contemporan şi deci n-avea idee de madam Paţac, o mondenă de pomină a Bucureştiului de acum câteva decade, de pe urma căreia a rămas termenul!" traducătorul explica criticului că „ vorba *paţachină* are într-însa toată savoarea unui cuvânt de baştină, şi aceasta interesează."
Alţi critici i-au reproşat traducătorului Dragoş Protopopescu, folosirea turcismelor (ex. *bocluc)*, care de altfel, aparţin şi ele, acum, limbii române, oferind textului „o coloratură comică". Puterea de reproducere a limbii engleze şi capacitatea ei de asimilare a cuvintelor (care începe cu elena şi se încheie cu malaeza) reprezintă o caracteristică de seamă a acestei limbi. Engleza primeşte şi „încetăţeneşte cu uşurinţă" cuvinte din cele mai apropiate sau îndepărtate colţuri ale lumii. În primul rând prin înrâurirea franceză; prin intermediul ei , limba engleză a achiziţionat un corpus de cuvinte latine şi greceşti; în timpul Renaşterii, două noi limbi îşi fac apariţia, în limba engleză: italiana şi spaniola; din numeroase alte idiomuri

BDD-V636 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:20 UTC)

europene, orientale, africane, engleza a preluat noţiuni concrete sau abstracte. Toate acestea au contribuit la crearea lexicului englez.

„Ei bine, concluziona Dragoş Protopopescu, pe acest scriitor, care joacă magic, pe gama unei limbi de 300.000 cuvinte intindere, cu 15.000 de găuri la flautul lui propriu, trebue să-l traduci într-o limbă care e limba românească. O limbă de câteva decade şi câteve mii de cuvinte posibile."

IV. Traducatorul - un om care apare „dintr-un joc al stelelor"

Transpunerea creaţiei shakespeariene în limba română nu poate fi realizată de oricine, considera Dragoş Protopopescu, analizând condiţia translatorului ideal : „Orice traducător din Shakespeare e obligat să fie cel mai mare al vremii sale. Şi el poate fi numai ţinând seama de ultimele rezultate ale ştiinţei shakespeariene". Nici un alt domeniu, sublinia Dragoş Protopopescu nu cere mai multe sacrificii, ca aceea a tălmăcirii, mai multă lepădare de sine, un mai subodordonat orgoliu". Poetul este „zeul şi traducătorul profetului"; din ceastă cauză, traducerea rămâne „o oficire şi nu o creare", pentru că arta traducerii este o artă specială, poţi fi mare poet, fără să poţi traduce un vers din Verlaine, ea cere „câteva speţe de creatori jertfite pe altarul zeului". Pe baza acestui studiu, Dragoş Protopopescu subliniază următoarele precepte:

- traducătorul să nu fie poet dar să fi fost poet, adică să fi rămas cu pasiunea poeziei, „dar nu şi cu veleitatea creatoare";
- în al doilea rând, el trebuie să fi fost anglist, „un specialist din care nu a uitat să fie literat"; un asemenea om apare „dintr-un joc al stelelor".
- în al treilea rând, este necesar să cunoască „şi să le ştie de la el de-acasă, deopotrivă engleza şi româna". În concluzie, traducătorul este rezultatul „unui concurs de împrejurări şi nu a unui har. Problema pentru el (traducător) e numai dacă e produsul şi al unui fericit concurs de împrejurări...

Pentru cazul de faţă, aceasta se va şti abia în anul 1960... – adică anul probabil al morţii mele, - cam atât crezând eu că sunt dator (lui Shakespeare!) să trăiesc, - şi cred că Dumnezeu nu va găsi exagerat, pentru a da o traducere definitivă pentru epoca mea, în faza corespunzătoare al limbei mele şi a lui [Perpessicius, *Shakespeare în tălmăcirea d-lui Dragoş Protopopescu,* în *Acţiunea,* II, nr.181, 12 apr. 1941, p. 1,2].

„E ciudat, îşi spunea Dragoş Protopopescu, cum există incă oameni cari mai cred că pot traduce pe Shakespeare după ureche." Din punctul lui de vedere, „o singură traducere e valabilă, aceea care ţâşneşte direct din magia verbului său", numai atunci se poate considera definitivat actul semi- creator al traducerii, atunci când „oracolul a luat contact cu divinitatea". Numai în acest fel, o traducere poate face parte din actul creaţiei, ea devine o artă, „adică un lucru care începe din poezie şi sfârşeşte în tehnică".

Anglistul remarcă existenţa unor impedimente de formă şi execuţie, care se adaugă la problemele generale pe care le ridică o traducere, dintre care unele se găsesc în piesele lui Shakespeare, altele sunt ridicate de limba engleză în raport cu limba română. Piesele lui Shakespeare sunt scrise în vers alb; el nu poate fi tradus în proză. Versul alb constituie caracteristica perioadei elisabetane, considerată "vârsta de 18 ani a literaturii engleze. Tot acel

BDD-V636 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:20 UTC)

tempo , toată acea „fugă" a dramei lui de inegalitate şi grandoare, îşi găseşte în versul alb expresia" . Astfel, traducătorul trebuia să îşi însuşească şi acest tip de vers. În opinia sa, „a concepe altfel această dramă e a o îmbătrâni", a o muta într-un alt veac, „fardat" cu clasicismul Stuarzilor. „Literatura românească nu cunoaşte versul alb.", considera Dragoş Protopopescu, care ne sfătătuia să nu-l confundăm cu aşa zisul „vers alb" al simboliştilor, care la noi ca şi la francezi, era numai o „sciziparizare grafică a alexandrinului".

Din această perspectivă, Dragoş Protopopescu considera că Shakespeare, a fost „fără să ştie, elevul bun al lui Aristotel care recomanda pentru tragedie „acel vers care este cel mai puţin vers, sau cel mai apropiat de proză. Acest vers era iambicul, - Shakespeare a făcut decasilabul iambic". Acest lucru l-a făcut să treacă, drept creatorul versului alb, care a fost adoptat mai târziu de Milton, şi mai târziu de Dryden, „ultimul mare epigon al lui Shakespeare".

„E drept, versul e o mare problemă actoricească. Actori mari – şi mai ales actriţe – la Londra au fost învinuiţi că greşesc în spunerea versului lui Shakespeare. Dar pentru aceasta, marele Will nu se joacă mai puţin sau cu mai puţin succes. Noi vom avea anglişti buni – îi scria Dragoş Protopopescu lui Liviu Rebreanu – va trebui să avem şi vom avea o traducere cât mai adecvată, în versul lui de-acasă, a marelui dramaturg. Ar fi păcat ca actorii, tocmai aceşti profesionişti să menţină pe Shakespeare în haina prozei de acum cinci decenii?"[*Dragoş Protopopescu către Liviu Rebreanu* : scrisoare, 13 mart. 1928. În Fondul de manuscrise al B.A.R.].

In opinia anglistului roman, traducătorul trebuie să cunoască „toate virtualităţile limbii române", să stăpânească nu numai fondul principal de cuvinte, dar şi regionalismele, arhaismele, slavonismele, turcismele. După ani de zile de studiu aprofundat asupra operei shakespeariene, Dragoş Protopopescu, o obţinut viziunea unui Shakespeare în limba română; familiarizarea cu textul i-a dat impresia că Shakespeare „nu-ţi mai vorbeşte englezeşte; în fiecare vers englezesc, tu, auzind, spontan cu ajutorul viziunii tale, versul românesc. Această operaţie de adaptare reciprocă la Shakespeare, această adevărată luptă cu Shakespeare. Şi ea a luat traducătorului de faţă zece ani de zile."

O altă problemă cu care se confruntă traducătorul lui Shakespeare este numărul mare de cuvinte pe care îl foloseşte acest scriitor de drame, fiind considerat „cel mai bogat din lume" în acest sens. Dragoş Protopopescu afirma că i s-au numărat lui Shakespeare între 15 şi 21.000 de cuvinte, fiind urmat de Milton cu doar 9.000 de cuvinte, şi tot în dramele shakespeareane s-a constatat folosirea celui mai rasial vocabular : 90% din cuvintele sale, fiind de origine saxonă, situându-se, astfel, „imediat după Biblie, a cărei Versiune Autorizată numără 94% cuvinte de acasă"[Protopopescu, Dragoş. *Cuvânt inante***.** Op. Cit. P. XXI].

Aceste date demonstrează încă o dată, cât de dificilă este misiunea oricărui traducător român. În reuşita traducerii operei shakespeareane este necesară, considera Dragoş Protopopescu, „ o mică tocmeală cu Shakespeare, o îndelungă cumpănire a micimii limbii tale cu imensiatatea lui vocabulară. Rezultatul e o adaptare, o ajustare a lui într-o haină l-a care n-a visat". Numai după o muncă de ani de zile, „în care vei cădea istovit pe acelaşi vers inexplicabil, aceeaşi *cruce shakespeareană*, după zvâcniri şi frământări ca şi după extaze, după plimbări înfrigurate prin odae, te vei duce uneori la fereastră, ca numai pe un fir de lună să-ţi coboare deslegarea", numai atunci poţi primi, ca şi traducător, viziunea unui Shakespeare în limba română. În acel moment, „Shakespeare aproape că nu-ţi mai vorbeşte englezeşte;

BDD-V636 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:20 UTC)

constata Dragoş Protopopescu, În fiecare vers englezesc tu auzi spontan, cu ajutorul viziunii tale, versul românesc".

În articolul *Shakespeare în tălmăcirea Domnului Dragoş Protopopescu***,** Perpessiucius considera că traducerile efectuate de Dragoş Protopopescu reprezintă „faza integrării shakespeariene" în spaţiul spiritualităţii autohtone, „în opoziţie cu un veac de traduceri întâmplătoare şi cele mai multe aproximative". Intenţia exprimată cu acea emoţie proprie confesiunilor de zile mari, cum şi este un angajament de proporţiile şi răspunderile unei traduceri integrale din Shakespeare" reprezintă un fapt de cultură „care cinsteşte deopotrivă şi pe autor şi timpul şi naţia" [Perpessicius: *Shakespeare în tălmăcirea d-lui Dragoş Protopopescu***,** în *Actiunea*, II, nr. 181, 12 apr. 1941, p. 1,2].

Dragoş Protopopescu a reuşit să-l traducă integral pe Shakespeare. În luna mai 1947, pe ultima copertă a volumului sau, *Gramatica vie a limbii engleze, anunţa „gata pentru tipar" următoarele douăzeci şi cinci de piese menţionate de autor : Măsură pentru măsură, Comedia amăgirilor (The Comedy of Errors), Mult zgomot pentru nimic, Dragoste zadarnică (Love s Labor s Lost), Negustorul din Veneţia, Cum vă place, Toate bune la sfârşit (All's Well that Ends Well), Regele ion, Richard al II-lea, Henric al IV-lea, (partea I), Henric al VI-lea (partea I), Henric al IV-lea (partea II),Henric al VI-lea (partea I), Henric al VI-lea (partea II), Henric al VI-lea (partea III), Richard al III-lea, Henric al VIII-lea, Troilus şi Cressida, Titus Andronicus, Romeo şi Julieta, Timon din Atena, Iulius Cezar, Machbeth, Antoniu şi Cleopatra, Cymbeline, Pericle.*

Pe lângă aceste traduceri, mai avea pregătite pentru tipar alte două mari volume de *Teatru englez,* cu texte noi din dramaturgia lui Bernard Show, Eugene O Neill, John Galsworthy, Noel Cowrad, John Erwine.

Mircea Eliade vedea in Dragoş Protopopescu „un foarte original scriitor, unul din rarii autori români care a izbutit să încetăţenească *humour*-ul saxon, precum şi cel mai înzestrat şi mai pregătit traducător al lui Shakespeare " [Mircea Eliade, *Impotriva deznădejdii***,** ediţie îngrijită de Mircea Handoca; prefaţă de Monica Spiridon. Editura Humanitas, Bucureşti, 1992, p. 50-51].

Bibliografie

Flacara, , an IV, 1915, nr. 35, p. 358
Viata noua**,** an IX, 1914, nr.11, p. 375
Actiunea, II ,*nr. 181, 12 apr. 1941, p. 1,2*
Bunavestire**,** I, nr. 182, 5 oct. 1937, p. 1,2;
Dragoş Protopopescu către Corneliu Moldovan **:** scrisoare. 18 sept. 1927. În Fondul de manuscrise al B.A.R.
*Dragoş Protopopescu către Liviu Rebreanu***:** scrisoare. În Fondul de manuscrise B.A.R. S 71 (1-4) CML XVIII.
Bucuţa, Emanoil. *Cronica măruntă,* Gândirea, VIII, nr. 8-9, aug.-sept. 1928, p.373)
Vladimir Streinu, *William Shakespeare. Tragedia lui Hamlet – prinţ de Danemarca*, Bucureşti, Editura Pentru Literatură, 1965, p. XIII.
William Shakespeare. Tragedia lui Hamlet – prinţ de Danemarca., Bucureşti, Editura pentru literatură, 1965, p. 398

BDD-V636 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:20 UTC)

George Stainer, *După Babel*, Bucureşti, Editura Univers, p. 490
Perpessicius, *Shakespeare în tălmăcirea d-lui Dragoş Protopopescu***,** în Acţiunea, II, nr. 187, 19 apr. 1941, p**.** 1,2.
Protopopescu, Dragoş. *Cuvânt inainte sau lupta cu Shakespeare***.** Op. Cit.P. XVIII.
Dragoş Protopopescu către Liviu Rebreanu : scrisoare, 13 mart. 1928. În Fondul de manuscrise al B.A.R.
Eliade, Mircea, *Impotriva deznădejdii,* ediţie îngrijită de Mircea Handoca; prefaţă de Monica Spiridon. Editura Humanitas, Bucureşti, 1992, p. 50-51.
Balu, Andi, *O perspectiva românească asupra literaturii engleze*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 2002.
Antonaru, Carmen, *Dragoş Protopopescu, un fenomen englez***,** Editura Casa Cărţii de Stiinţă, Cluj-Napoca, 2013.

BDD-V636 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:20 UTC)